

МОДЕЛІ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН У НОРМАТИВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

У процесі розвитку суспільства на колишніх землях Російської імперії структура шлюбу і сім'ї мала релігійний характер і залишалася незмінною протягом багатьох віків. Потреба оновлення гостро постала перед Російською православною церквою тільки у другій половині XIX століття. Провісниками переломної віхи щодо шлюбно-сімейних взаємин стали реформи 60-х років, коли серед масових протестів населення гучно зазвучали й заклики про реорганізацію духовних судів і шлюбного права [1, с. 3]. Причиною стали проблеми шлюбнорозлучного процесу, які були різноманітні, а можливості їх уладнання занадто обмежені. Так, згідно із законами Духовної Консисторії, розлучення надавалися у випадку: 1) коли один із подружжя зникав безвісти більше ніж на п'ять років; 2) тяжко хворів і тому не міг виконувати «подружнього обов'язку»; 3) зраджував (що потрібно було довести свідками в особі 2-ох чоловік); 4) скоїв злочин, у результаті якого особа позбавлялася будь-яких прав [2, с. 5].

Щоб отримати розлучення за такими законами, часто тим, хто зважився на такий крок, доводилося вдаватися до різноманітних хитрощів, як-то: найм за певну плату людей, котрі під присягою говорили неправду, навмисно підлаштовували «випадкові» зустрічі тощо [3, с. 6-7]. Але й за таких обставин розлучення давалися рідко. Були випадки, коли навіть справжні свідки подружньої зради, документи, позашлюбні діти і т.д. не давали достатніх підстав для розлучення.

Усі ці обставини й призвели до загострення суспільних настроїв. Однак ні в епоху реформ, ні в наступні 50 років шлюбне право змін не зазнало. Хоча й була введена інша система його викладу. Тільки після 1917 року в ході нового державного будівництва в країні більшовиками почали вноситися колосальні зміни у сферу шлюбу та сім'ї. Їх основи базувалися швидше на регламентаційних, ніж правових підходах, та все ж велика кількість обмежень при вступі у шлюб і при його розірванні була скасована.

Насамперед зазначимо, що трансформаційні процеси суспільства у першій чверті ХХ століття викликали цілу хвилю нових правових актів, соціальних постанов та змін. Історичний аналіз таких документів є головною метою пропонованої статті, де за основу береться ведення книг реєстрації актів громадянського стану. Їх характеристика допомагає розглянути підходи церкви і держави до проблем шлюбно-сімейних взаємин, висвітлити документальне оформлення подій шлюбу, народження, розлучення, смерті за часів царизму і більшовиків, описати становлення державних органів громадянського стану, з'ясувати подальший розвиток системи контролю за всестановими подіями в Україні до 1925 року.

Систематизувати законодавство шлюбно-сімейних взаємин, порівняти їх функціональність у дореволюційні і післяреволюційні часи в Україні та висвітлити їх історичну цінність намагалися такі дослідники, як І. Сухоплюєв [4], Г. Железнодорожський [5], В.І.Любинський [6], С. Григоровський [7], П. Ципкін [8], Л. Дяконов [9]. Не залишилися без уваги і дослідження документів громадянського стану, хоча науковців вони зацікавили лише у другій половині ХХ століття. Серед них назвемо А.В. Слпатєвського [10]; Д.Н. Антонова, І.А. Антонову [11]; А. Конькова [12].

Розглядаючи підходи церкви до шлюбно-сімейних взаємин, слід звернути увагу на те, що духовна і світська влада у дореволюційний період мали між собою певно визначені норми відносин. Невтручання у суспільне життя один одного і приватне життя громадян - ось принцип, якого дотримувалася та й інша сторони. Це давало можливість шлюбно-сімейним взаєминам, хоча й з обмеженнями, та все ж без явно вираженої регламентації з боку церкви і держави, підтримувати розмірений ритм життя.

Слід додати, що духовні суди і консисторії розглядали такі справи громадянського

стану, як народження, одруження, розлучення, хрещення, усиновлення тощо. А до компетенції світських судів належали випадки більш кримінального характеру, як-то: пограбування, політичні злочини, вбивства і т.ін. Винятком ставали лише поодинокі випадки, коли світськими судами розглядалися справи громадянського стану кримінального характеру або справи усиновлення та розподілу майна в разі розлучення. Прикладом може слугувати повідомлення у газеті «Полтавський вісник» за 1909 рік про вбивство чоловіком своєї дружини через ревності, у результаті чого він був заарештований і чекав на вирок суду [13, с. 3]

Для повної оцінки шлюбно-сімейних взаємин того часу далі охарактеризуємо метричні книги - важливу складову громадянського стану. Саме завдяки їм ми можемо порівняти підходи до шлюбу і сім'ї за часів царизму, а потім більшовиків.

Зазначимо, що до початку ХХ століття в українських землях колишньої Російської імперії існування метричних книг - сукупність актів церковної та громадянської реєстрації, що засвідчували подію народження (хрещення), шлюбу (вінчання), смерті (поховання) конкретних осіб у формі записів у відповідних книгах - було усталеною традицією [14, с. 7]. За наявності законодавчо закріпленого розуміння терміну «акт» як документ, що засвідчував належність до того чи іншого стану, вони були загальними для всіх суспільних верств населення, оскільки фіксували такі всестанові події, як шлюб, народження, розлучення, смерть. Дослідники Д. Антонов, І. Антонова відзначають, що «метрики несли елемент урівнювання станів, адже вони стали першим і довгий час залишалися єдиним всестановим джерелом» [15, с. 23].

Перехід до досконалішого тлумачення терміну «акт» відбувся наприкінці ХІХ - на початку ХХ століття, коли з'явилось ширше пояснення як факту й дії. Це у свою чергу позначилося на розвитку післяреволюційної й сучасної системи реєстрації актів громадянського стану, в понятті «запис актів громадянського стану» термін «акт» почав означати дію, а відповідні документи, якими це фіксується, називатися «книгами реєстрації актів громадянського стану» [16, с. 4].

Так, на підставі російського законодавства здійснювалася церковна реєстрація чотирьох актів громадянського стану, що перелічені вище і носили суто загальний характер для всіх верств населення. Найбільшими були метричні записи про народження. В них зазначалися: дата народження і хрещення особи, соціальний статус, ім'я, по батькові, прізвище народженої особи і її хрещених та рідних батьків, віросповідання та хто із священників здійснював обряд хрещення [17, с. 35]. До того ж метричні книги про народження носили характер не тільки документальних джерел, а й інформації про осіб, що були усиновлені. У такому разі навпроти графи з повними даними усиновленої особи робилася примітка: «Означенная актом _____ определением _____ окружного суда от ____ _____ года признана узаконенной дочерью _____ и жены его _____ ; отметка сия сделана по указу Консистории от _____ года» [18, с. 5].

Наступними за обсягом були метричні записи про одруження (див. табл. 1.) [19, с. 48].

Таблиця 1.

Книга реєстрації актових записів про одруження у Полтаві за 1896 рік (фрагмент)

Счет браков	Месяц и день	Звание, имя, отчество, фамилия и вероисповедание жен. И которым браком	Дата жениха	Звание, имя, отчество, фамилия и вероисповедание невесты и которым браком	Дата невесты	Кто совершал таинство	Кто были поручителями	Подпись свидетелей. Записи по желанию
-------------	--------------	--	-------------	---	--------------	-----------------------	-----------------------	---------------------------------------

Дані записи здійснювалися згідно зі збірником церковних і громадянських законів про судочинство у шлюбних справах. У 1897 році вони були доповнені і викладені у праці С. Григоровського, де зазначалося, що вступати до шлюбу заборонялося з багатьох причин. Наприклад, якщо не було дозволу батьків чи опікунів; дозволу начальника у письмовій формі; якщо особі жіночої статі не виповнилося 16 років, а особі чоловічої статі - 18 років; особам різного віросповідання; представникам духовного та цивільного станів; військовим нижчого чину, що перебувають на службі, і багато інших [20, с. 2-9].

Проте такий акт громадянського стану, як укладання шлюбу, супроводжувався не

тільки великою кількістю обмежень і записом до метричних книг, а й збиранням попередніх відомостей про нареченого і наречену в «обыскные» книги, що велися священниками [21, с. 114]. Один раз на місяць вони приймали громадян, які бажали взяти шлюб, та виїжджали в місцевості, де не було діючих церков. «Обыскные» книги мали віддрукований зміст і пропущені місця для заповнення даних від руки. Кожна сторінка включала в себе назву «обыск брачный» і порядковий номер, що засвідчував фактичну кількість бажаючих взяти шлюб. Нижче записувалися відомості про наречених: ім'я, по батькові, прізвище, соціальний стан, віросповідання, вік, сімейний стан перед шлюбом тощо. Обов'язково вказувалося, чи є згода батьків на шлюб, його попередня дата й місце проведення. Уся інформація мстилася на двох аркушах паперу і в кінці закріплювалася підписами нареченого, нареченої та священників [22, с. 114].

Ще одним актом громадянського стану, що фіксувався у церковних метричних книгах, був запис про смерть, де метриками зазначалися дата смерті і поховання померлої особи, її соціальний стан, ім'я, по батькові і прізвище, рік народження, причина смерті, хто здійснював поховання і де захоронена особа [23, с. 79]. У таких випадках населення користувалося послугами церковних приходів і похоронних кас, де можна було оформити кредитування на похорон, поховання за церковними традиціями, замовити витяг із метричної книги [24, с. 38] (зауважимо, що до жовтневої революції 1917 року плата за видачу метричних витягів становила 75 коп. [25, с. 272, 276 - 277]) тощо.

Подано й опис такого акта громадянського стану, як розлучення. Проблеми шлюбнорозлучного процесу займали важливу роль у тогочасному суспільстві та мали безліч невирішених, наболілих питань. Хоча окремого розділу у метричних книгах щодо розлучень взагалі не існувало, все ж духовні служителі робили певні помітки напроти зареєстрованих у шлюбі осіб, де зазначали його причини, коли і ким був розірваний шлюб. Поступово все частішими ставали випадки, коли громадяни, прагнучи отримати бажане розлучення, зверталися не до духовних судів, а до світських із проханням зарадити їх справі. У результаті цього останні отримували шанс на «законних» правах втручатися в церковні справи.

Завдяки цьому здебільшого світськими прихильниками перетворень у церкві поступово висувалися та обстоювалися ідеї передачі справи ведення метричних записів державі. Такі суспільні настрої слугували тому, що в листопаді-грудні 1906 року до проблем шлюбнорозлучного процесу звернулася комісія з підготовки Всеросійського Собору. Працюючи над варіантами перетворень церковного суду, зокрема над проектом відокремлення судової влади від адміністративної, вона зупинилася на проблемах шлюбнорозлучного процесу і порушила питання про доцільність передачі справ про розлучення світському суду [26, с. 41]. На засіданні комісії члени Предсоборного комітету, будучи впевненими у підтримці їх учасниками майбутнього Всеросійського Церковного Собору, висловилися за те, щоб залишити шлюбнорозлучні процеси у духовному суді [27, с. 46]. Але надії представників церкви виявилися марними, тому що наступним кроком до нових перетворень стало скликання Всеросійського Церковного Собору в серпні 1917 року, коли стрімко руйнувалася традиційна релігійно-політична система в Росії і створювалися нові соціальні відносини.

Навряд чи могли передбачити учасники Предсоборного комітету 1906 року і те, що революційному відокремленню церкви від держави передуватиме скасування всіх станових, релігійних, майнових обмежень у взятті шлюбу та його розірванні, як, власне, і принципова відмова від усталеного порядку ведення актів церковної та громадянської реєстрації. Уже декретом ВЦВК і Раднаркому РСФРР від 11 листопада 1917 року ліквідувалися всі стани і становий поділ громадян, станові привілеї і обмеження, звання, титули та найменування цивільних чинів і встановлювалося єдине загальне для всього населення Росії найменування - громадянин Російської республіки [28, с.72].

Декрети «Про громадянський шлюб, про дітей і про ведення книг актів стану», «Про розірвання шлюбу», котрі були прийняті на засіданні ВЦВК РСФРР і опубліковані за підписами В. Леніна та Я. Свердлова відповідно 16 й 18 грудня 1917 року, ліквідували шлюб і розлучення за релігійним обрядом. Силу отримував лише шлюб, оформлений через органи державної влади - відділи записів шлюбів і народжень при міській (районній, повітовій або волосній) земській управі. Справи про розлучення вилучалися із відома церкви, передбачалося вільне розлучення на прохання подружжя або одного з них [29, с. 163]. Заява про розлучення розглядалася судом, а при взаємній згоді подружжя -

відділами запису актів громадянського стану (загс).

Відтак радянською владою було остаточно ліквідовано церковну метрикацію на користь держави. Новий закон дивився на подружжя як на добровільний союз чоловіка і жінки, котрі мали рівні права і обов'язки та вступали до шлюбу виключно за добровільною згодою. При цьому підстави для одруження спрощувалися і основними вимогами ставали лише декілька обмежень: досягнення певного віку, неможливе перебування у двох шлюбах, одруження з близькими родичами [30, с. 11-12].

Зміни у веденні актів громадянського стану відбулися згідно з декретом Раднаркому РСФРР «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 23 січня 1918 року, яким встановлювалося, що «акти громадянського стану ведуться виключно цивільною владою: відділами запису шлюбів і народжень» [31, с. 371-372].

Але такі зміни не мали місця в Українській державі, яка з 1918 по 1921 рік у визвольних війнах змагалася за становлення суверенності. Тому, на відміну від більшовицької Росії, українська церква відразу ж не була відокремлена від держави, а лише провадився пошук конкретних форм відносин між нею і владними структурами, в рамках якого порушувалося питання і про державне значення церковних актів. Рішення, які готувалися державними органами, і ті, що були вже прийняті, мали поступово звільнити церкву від суто цивільних функцій, що потребувало тривалої еволюції церковної свідомості як мирян, так і самого духовенства [32, с.52, 98].

Конкретизуючи положення статті 8 декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 23 січня 1919 року про ведення актів громадянського стану «виключно цивільною владою» [33, с. 35], вони відбивали усталені інтереси російського більшовицького режиму щодо здійснення - одночасно з відокремленням церкви від держави, - «громадянської реєстрації». Ця, одна із найважливіших і найскладніших у більшовицькому розумінні реформа несла «революційну» свідомість у найглибші прошарки народного життя та повинна була глибоко змінити погляди на всі звички домашнього вжитку у шлюбно-сімейних взаєминах, в основі яких на той час перебували «релігійний» світогляд, різного роду застарілі звички і заборони [34, с.2].

Відповідно до декрету Раднаркому УСРР від 20 лютого 1919 року «Про організацію відділів записів актів громадянського стану» завдання щодо його впровадження покладалося на Центрозагс при Народному комісаріатові внутрішніх справ, на місцеві (повітові, волосні, міські чи районні у великих містах) та окружні підвідділи записів актів громадянського стану при відділах внутрішніх справ, а згодом - при відділах управління виконавчих комітетів рад [35, с. 167-168].

Характерно, що під час організації установ загсу в їхніх документах зазначалося, що в Україні це відбувається вдруге відтоді, як тут у результаті «денікінського панування» були втрачені книги і діловодство підвідділів загсу, а значить, і всі дані для оцінки діяльності останніх протягом короткого першого періоду «громадянської реєстрації», який тривав з березня по червень 1919 року. Усе це мимоволі передбачало звернення новостворених українських установ загсу до результатів безперервної дворічної роботи з організації «громадянської реєстрації» у сусідній Великоросії. Враховуючи деякі уроки із «місцевого» життя, досвід великоросійської республіки, їм доводилося дбати про бережне ставлення до всього того, що могло б полегшити проведення відповідної реформи в Україні.

Слід зазначити, що у перші роки радянської влади, як і за царських часів, відбувалась реєстрація теж чотирьох актів громадянського стану: шлюбів, народжень, розлучень та смертей. Здійснювали її органи радянської влади відповідно до правил, закріплених декретами Раднаркому УСРР «Про громадянський шлюб і про ведення книг актів громадянського стану» та «Про розлучення» від 17 лютого 1919 року, опублікованих за підписами голови Раднаркому УСРР Х. Раковського, наркома юстиції УСРР О. Хмельницького та керуючого справами уряду М. Грановського 20 лютого того ж року [36, с. 168-170]. Положення декрету «Про розлучення» поширювалися і на церковні та релігійні шлюби дореволюційного періоду, що відтепер прирівнювалися до зареєстрованих громадянських шлюбів і визнавалися дійсними.

Допоки центральними відомствами Наркомату внутрішніх справ УСРР запроваджувалися нові форми бланків, книг реєстрації актів громадянського стану із зразками їх заповнення, місцеві підвідділи загсу робили записи шлюбів, народжень,

розлучень, смертей у старих, переважно православних метричних книгах, змінюючи їх розмітку, назви колонок. На останній сторінці таких книг розміщувався остаточний запис про кількість зареєстрованих осіб, аркушів, а протягнутий крізь кожен з цих книг шнур заклеювався сургучевою печаткою.

Так, при фіксації актів шлюбів, народжень і розлучень уже не робилися відмітки про виконання релігійних обрядів чи сімейний стан (неодружений, дівиця), а з 22 квітня 1920 року почали вказувати під іменем, по батькові і т.д. громадянство, знання мов і володіння ними. Наприклад: «Нухим Бенционович Лондон, конторщик южнорусского химического завода в г.Киеве. Еврей. Родной язык русский. Читает и пишет на русском и на еврейском» [37, с. 894]. Також з 23 червня 1920 року додалися записи і в колонці особливих приміток, де зазначалася не тільки кількість шлюбів, а й кількість дітей, їх вік і від якого шлюбу [38, с. 123]. До того ж частими стали випадки розлучення, які до 1920 року записували в «особливих примітках» книги реєстрації актових записів про одруження (див. табл. 2) [39, с. 96].

Таблиця 2.

**Книга реєстрації актових записів про одруження за 1920 рік у Полтаві
(фрагмент)**

№ записи	№ записи в местном парт-архиве	Месяц и число заключения брака	Имя, отчество, фамилия и род занятия жениха и невесты	Местожительство и адрес жениха и невесты	Год, месяц, и число рождения жениха и невесты	Семейное положение жениха и невесты (холосты, вдовы, разведены)	Фамилия, которой брачующийся желают именоваться	Особое примечание
----------	--------------------------------	--------------------------------	---	--	---	---	---	-------------------

На процесі розлучення в радянській Україні до 1920 року зупинимося детальніше, розглянувши його характер. Як не дивно, процедура розірвання шлюбу кардинально не змінилася, порівняно з тим, як то відбулося в Росії. Випадків розлучень справді збільшилося, але щоб отримати дозвіл, громадянам доводилося дотримуватися старої церковної схеми, де спочатку подавалася заява до своєї парафіяльної ради, яка обмірковувала справу за участі настоятеля цього храму, потім, коли прохання про розрив шлюбу визнавалося ґрунтовним, складалася відповідна постанова. Постанову парафіяльної ради посвідчувала волосна церковна рада, котра в разі потреби мала право перевірити справу. Тільки після цього прохач міг звернутися до Всеукраїнської православної церковної ради чи іншого українського церковно-релігійного органу (за уповноваженням Всеукраїнської православної церковної ради) за одержанням остаточної ухвали [40, с. 105]. А записи про народження, шлюб і смерть парафіяльна рада робила для своїх потреб. Тільки з 1920 року записи про розірвання шлюбу набули самостійних ознак (див. табл. 3) [41, с. 114].

Таблиця 3.

**Книга реєстрації актових записів про розірвання шлюбу посаду Крюків
Кременчуцького повіту Полтавської губернії за 1920 рік (фрагмент)**

№ записи	Месяц и число постановления о разводе	Название суда, вынесшего постановления и № постановления	Имена, фамилии и род занятий разводящихся	Место жительства разводящихся	Возраст (год, месяц и число) разводящихся	Семейное положение, предшествовавшее расторжению брака	Число детей, происшедших от расторженного брака	Фамилии, которыми желают именоваться разводящиеся супруги и их дети	Особые примечания
----------	---------------------------------------	--	---	-------------------------------	---	--	---	---	-------------------

Треба зауважити, що право на розлучення отримували не лише ті подружжя, які зареєструвалися після революції у загсі, а й ті, що уклали шлюб до появи декрету 20 лютого 1920 року. Радянський закон не обмежував кількості разів вступу у шлюб (за релігійним обрядом не можна було вступати у шлюб більше, ніж тричі), давав досить засобів боронити дружину, яка мала до цього менше прав - це і характеризувало вільний союз між чоловіком і жінкою [42, с. 92].

З появою 4 березня 1919 року декрету Раднаркому УСРР «Про права громадян змінювати свої прізвища і прозвища» перелік реєстраційних книг у загсах поповнювався

розлучених зазначалося їх прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце проживання, національність, головне заняття, грамотність і т.д. Новими стали питання такого характеру: хто прохає про розлучення (сам чоловік, сама жінка або обоє за згодою), коли взято шлюб, що нині розривається, де взято цей шлюб, після розлучення скільки дітей залишилося у кожного із батьків, імена цих дітей (47, с. 3). Кожний випадок розлучення розглядався у судовому порядку і завершувався його постановою.

Реєстрація актових записів про смерть також кардинально змінила свою структуру. Тепер замість загальноприйнятих до цього таблиць на сторінках книг розміщувалося 12 питань з пропущеними поряд місцями для запису даних про померлу особу. Серед основних були включені такі пункти: місце, де померла особа (округа, місто, лікарня), прізвище, ім'я, по батькові того, хто заявив про смерть, сімейний стан померлого, його національність, соціальний стан тощо (48, с. 20).

Така чітка організація нормативного регулювання в радянській Україні стала результатом усунення релігійних моделей шлюбно-сімейних взаємин. Вершиною становлення процесу можна вважати ще й додатково створену і з 1924 року вдосконалену книгу реєстрації актових записів про зміни прізвищ та імен. Вона була створена за зразком попередніх актів, включаючи в себе інформацію про вік, місце проживання, сімейний стан осіб, а також нове прізвище чи ім'я (49, с. 3). Усі вище-згадані акти громадянського стану ще будуть доповнені й частково змінені, але значно пізніше: тільки після Другої світової війни.

Таким чином, мусимо констатувати, що потреба змін у церковному регулюванні деяких аспектів шлюбно-сімейних взаємин передреволюційної доби об'єктивно передбачала поступки з боку церкви на користь державі. Революційні події і відокремлення церкви від держави спричинили нанесення не тільки нищівного удару духовенству, а й відмову від запозичення досягнень попередників у регулюванні актів громадянського стану згідно з нормами канонічного права. На думку автора, це було не що інше, як втрата наукової і загальної традиції документальної фіксації визначених особистих і соціальних характеристик кожної окремої людини.

Джерела та література:

1. Добровольский В. Брак и развод: Очерк по русскому брачному праву. - СПб: Типографии «Труд», 1903. - 247 с.
2. Железнодорожский Г. Подружжя та розвід. - Харків: Юрвидав, 1927. - 88 с.
3. Трелин В.Ф. О расторжении браков в духовных консисториях. - М.: Синодская типография, 1916. - 28 с.
4. Сухоплюев І. Відокремлення церкви від держави. Збірник законоположень СРСР і УСРР, інструкцій, об'їзників і пояснень Наркомвнусправ УСРР // 3 передмовою Балицького В.А. - Харків: Юрвидав Н.К.Ю. УСРР, 1929. - 47 с.
5. Железнодорожский С. Подружжя та розвід. - Х.: Юрвидав, 1927. - 88 с.
6. Сливичкий В.І. Основные вопросы брачного и семейного права УССР // Памяти проф. В.М.Гордона. Сборник статей кафедры «Проблемы современного права» и правового факультета. - Харьков: Госиздат Украины, 1927. - 228 с.
7. Григоровский С. Сборник церковных и гражданских законов о разводе и судопроизводстве по делам брачным. С дополнением и разъяснением по циркулярным и сепаратным указам Святейшего синода и с приложением таблиц графического изображения степеней родства и свойства. - Изд. 3-е. - СПб: Скоропечатная Либермана Я.И., 1897. - Т. XI. - 232 с.
8. Цыпкин П.С. Закон 12 марта 1917 года о некоторых изменениях и дополнениях действовавших узаконений о личностных и имущественных правах замужних женщин об отношениях супругов между собой и к детям / Сборник узаконений 1914 года. - СПб: Законоведение, 1914. - 114 с.
9. Дяконов Л.П. Советские законы о церкви. - Ленинград, 1926. - 94 с.
10. Елпатьевский А.В. К истории документирования актов гражданского состояния в России и СССР (с XVII века по настоящее время) // Актовое источниковедение. - М., 1979.
11. Антонов Д.Н., Антонова И.А. Метрические книги: время собирать камни // Отечественные архивы. - 1996. - № 4.
12. Конькова А. Законодательство Российской империи о составлении и оформлении метрических книг // Государство и право. - 2000. - № 11. - С. 81-88.
13. Убийство на ревности // Полтавский вестник. - 1909. - 21 мая - № 1948. - С 2.
14. Акти громадянського стану // Енциклопедія українознавства: Словникова частина. - Париж- Нью-Йорк: Молоде життя, 1955. - Т. 1.
15. Антонов Д.Н., Антонова И.А. Названа праця.
16. Елпатьевский А.В. Названа праця.

17. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО), ф. 706, оп. 2, спр. 7, арк. 35.
18. ДАПО, ф. 1011, оп. 9, спр. 92, арк. 237.
19. ДАПО, ф. 1011, оп. 5, спр. 97, арк. 194.
20. Григоровський С. Названа праця.
21. ДАПО, - ф. 706, оп. 2, спр.5, арк. 102.
22. Там само.
23. Там само, Спр. 7. - Арк. 235
24. Леонтьева Т.Г. Вера и бунт: духовенство в революционном обществе России начала XX века. - Вопросы истории. - № 1. - 2001. - С. 29 - 42.
25. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины (далі: СУ УССР). - Харьков, 1919. - № 3. - Ст. 37.
26. Материалы Предсоборного присутствия. Специальное приложение. Религиозное положение в России конца XIX - начала XX века // Русская мысль. - 1995. - 31 августа - 6 сентября. - № 4090. - С. 1.
27. Там само.
28. Декреты Советской власти. - Т. 1. - 25 октября 1917 - 16 марта 1918. - М.: Госполитиздат, 1957. - 625 с.
29. СУ УССР. - Харків, 1918. - № 10. - Ст. 152.
30. Желзнодорожский Г. Подружжя, родина, аліменти. - Харків: Юрвидав, 1929. - 80 с.
31. Декреты Советской власти. - Т. 1. - 626 с.
32. Ульяновський В.І. Церква в Українській державі 1917-1920 років (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навчальний посібник. - Київ, 1997.
33. СУ УССР. - Харків, 1919. - № 3. - Ст. 37.
34. Державний архів Харківської області, ф. 202, оп. 1, спр. 36, арк. 51.
35. СУ УССР. - Харків, 1919. - № 12. - Ст. 143.
36. Там само, Ст. 144.
37. ДАПО, ф. 9126, оп.1, спр. 4, арк. 36.
38. Там само, спр. 3, арк. 3.
39. Там само, арк. 168.
40. Там само, ф. 3872, оп.1, спр. 407, арк. 102.
41. Лаврик Г.В. Правове забезпечення реєстрації актів громадянського стану в радянській Україні у 1919 - 1921 роках та її антирелігійна спрямованість // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - Випуск 22. - К.: Інститут держави і права імені В.М.Корецького НАН України, 2003.
42. Советское гражданское право. - Советское семейное право. Библиография. 1917-1960. - Москва, 1962. - 664 с.
43. СУ УССР. - Полтава, 1919. - № 6. - Ч. 2. - Ст. 68.
44. Там само. - Харків, 1919. - Ч. 2. - Ст. 226.
45. ДАПО, ф. 9126, оп. 1, спр. 26, арк. 132.
46. Там само, спр. 25, арк. 399.
47. Там само, спр.30, арк. 220.
48. Там само, спр. 29, арк. 362.
49. Там само, спр. 31, арк. 13.

Оксана Оніщенко

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ

Сьогодні, коли йде інтенсивне переосмислення історичного минулого, поступово розширюється тематика та проблематика досліджень, спостерігається поглиблення спеціалізації та міждисциплінарна інтеграція.

Поява у 80-х рр. ХХ ст. так званої «нової соціальної історії» спонукала до вивчення та аналізу інформації про становище і вклад обох статей у господарську та духовну сфери людської життєдіяльності¹. У поле зору істориків потрапили питання ментальності, ролі людської суб'єктивності, соціальної та історичної психології обох статей, поведінки людини у різноманітних взаємозв'язках та ситуаціях, різних суспільних групах, у родині і у буденному, матеріально-практичному та духовному